

INVESTITSION QARORLARNI QABUL QILISHDA LOYIHALAR TAHLILI VA INVESTITSION MUHIT TA'SIRINI BAHOLASH

Karimova Mohizoda Abdusoli qizi
TDIU “Moliya” fakulteti 2-kurs talabasi
Do'simetova Gulmira Mo'ysifovna
TDIU “Moliya” fakulteti 2-kurs talabasi
Rahimova Nozimaxon Jahongirovna,
TDIU “Moliya” kafedrası o'qituvchisi
rahimovanozimaxon83@gmail.com

Annotatsiya: Investitsion qarorlarni qabul qilishda loyihalar tahlili, investitsiya loyihalarining samaradorligini va ularning iqtisodiy jihatdan oqilona ekanligini baholash jarayonidir. Bu jarayon, loyihalarning moliyaviy, iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ta'sirlarini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Investitsion tahlilning asosiy maqsadi - investitsiya qilishdan oldin loyihaning barcha jihatlarini chuqur o'rganish va shu asosda ma'lum bir loyihaga mablag' kiritish yoki kiritmaslik to'g'risida qaror qabul qilishdir. Investitsion muhitning yaxshi baholanishi, investorlarga qulay sharoitlar yaratish, ularning huquqlarini himoya qilish va iqtisodiyotni liberallashtirish orqali mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga yordam berishi to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan

Аннотация: Анализ проектов при принятии инвестиционных решений – это процесс оценки эффективности инвестиционных проектов и их экономической рациональности. Этот процесс включает анализ финансовых, экономических, экологических и социальных последствий проектов. Основная цель инвестиционного анализа – тщательно изучить все аспекты проекта перед инвестированием и на этой основе принять решение, инвестировать в тот или иной проект или нет. Дана информация о том, как улучшить инвестиционный климат, создать благоприятные условия для инвесторов, защитить их права и повысить инвестиционную привлекательность страны путем либерализации экономики.

Annotation: Analysis of projects in making investment decisions is a process of evaluating the efficiency of investment projects and their economic rationality. This process includes analyzing the financial, economic, environmental and social impacts of projects. The main purpose of the investment analysis is to thoroughly study all aspects of the project before investing and, on this basis, to make a decision whether to invest in a particular project or not. Information is given on how to improve the investment climate, create favorable conditions for investors, protect their rights and increase the country's investment attractiveness by liberalizing the economy.

Kalit so'zlar: eksport, import, yalpi ichki mahsulot, loyihalar, bozor, tashqi iqtisodiy siyosat, tashqi iqtisodiy faoliyat, xalqaro kompaniya, tashqi savdo, investitsiya, marketing, raqobat.

Ключевые слова: экспорт, импорт, валовой внутренний продукт, рынок, внешнеэкономическая политика, внешнеэкономическая деятельность, международная компания, внешняя торговля, инвестиции, маркетинг, конкуренция.

Keywords: Export, import, gross domestic product, market, foreign economic policy, foreign economic activity, international company, foreign trade, investment, marketing, competition.

Kirish: Investitsiya, lotincha investio (o'rash), iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o'z mamlakatida yoki chet ellarda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq, muddatli kapital kiritish (qo'yish) demakdir.

Investitsiya loyihalarini tahlil qilish investitsiya sohasidagi faoliyatning muhim qismidir. Bu tahlil, investitsion loyihalarni amalga oshirish jarayonida o'zgarishlarni kuzatish, samaradorlikni baholash va loyihalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Investitsiya (lot. investio - o' rash) - iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o'z mamlakatida yoki xorijda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq muddatli kapital kiritish (qo'yish) dir.[1]

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan A Vaxabov , Sh.xajibakiyev, N.Muminov, D.G'ozibekov, D.Tojiboyeva, Maxmudovalar tomonidan investitsiyalarning iqtisodiy mohiyati yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borilgan va munosabat bildirilgan. A.Vaxabov, Sh.Xajibakiyev, N.Muminovlar tomonidan investitsiyalarning mazmun-mohiyati bo'yicha bayon etilgan ta'rifda: «investitsiyalar - foyda olish hamda ijobiy ijtimoiy samaraga erishish maqsadida tadbirkorlik obyektlariga va boshqa faoliyat turlariga qo'yiladigan pul mablag'lari, banklarning maqsadli omonatlari, aksiyalar, boshqa qimmatli qog'ozlar, texnologiyalar, mashinalar, uskunalar, litsenziyalar, kreditlar, har qanday boshqa mol-mulk yoki mulkiy huquqlar, intellektual boyliklar», [2] deb ta'riflangan.

Tadqiqot metodologiyasi. Bunda, aynan, yillar kesimida tahlil qilinganligi sababli taqqoslamasolishtirma usuldan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. O'zbekistonda investitsiya loyihalarini monitoring qilishning yangi mexanizmi 2020-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti boshchiligida o'tkazilgan yig'ilishda milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashning 8 ta asosiy yo'nalishlari bilan belgilandi. Bu yo'nalishlar ichida investitsiya masalalariga va xorijiy investitsiyalar hajmining ko'payishiga katta e'tibor berildi. Investitsion loyihalarning samaradorligini oshirishdagi yangiliklardan biri, investitsion loyihalarni monitoring qilishning 3 bosqichli yangi tizimni joriy etish bo'lib, unga sanoatni va umuman iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha loyihalarni amalga oshirishning maqsadga muvofiqligi va ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirni oldindan baholash kiradi. Shuningdek, investitsiya davrida, ya'ni shartnomalar imzolangan paytdan boshlab ob'ektni foydalanishga topshirishgacha doimiy monitoring o'tkazilib, ob'ektni foydalanishga topshirilgandan keyin maqsadli parametrlarni baholash uchun investitsiyadan keyingi davrda monitoring olib boriladi. Xitoydagi Snyun ko'prigi qurilishiga e'tibor qaratish, investitsiya loyihalarini samarali monitoring qilish ishlarini ko'rsatishning eng yaxshi usullaridan biri. Ilk 24 soatda eski ko'priki buzildi va qolgan 19 soatda uning o'rnida yangi va takomillashtirilgan ob'ekt qurildi. Xitoyda loyihalarni amalga oshirishning afzalliklari biri nafaqat xarajatlarda, balki ijro etilishi boshqa mamlakatlar bilan taqqoslagandagi tezligida ham. Ushbu mexanizm nimani anglatadi? Investitsiya loyihalarini amalga oshirish odatda uchta alohida bosqichni o'z ichiga oladi: Dastlabki bosqich loyiha bo'yicha yakuniy qaror qabul qilishgacha davom etadi; Keyingi bosqich, loyiha natijalarini amalga oshirilgunga qadar davom etadigan implementatsiya; Yakuniy bosqich esa loyihaning foydalari amalga oshiriladigan operatsion bosqichidir. Loyihalarni amalga oshirish bosqichlari va monitoring mexanizmi: Yuqorida qayd etilgan dastlabki baholash bosqichi – investitsiyalardan oldingi bosqichda bo'ladi. Loyihalarning bunday oldindan baholanishi erta bosqichda strategik axborotni taqdim etadi. Bu yerda voqealar jarayoniga ta'sir qilish imkoniyati eng tez hisoblanadi. Ushbu yondashuv eng yaxshi loyihalarni tanlash va mumkin bo'lgan muqobil loyihalarni konseptual yechim topish imkonini beradi. Boshqacha qilib aytganda, dastlabki baholash, eng yaxshi alternativni taxmin qilingan investitsiya loyihalaridan foyda ko'rish nuqtai nazaridan aniqlanadi.

Investitsion tahlil quyidagi asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. **Loyihani oldindan baholash:** Bu bosqichda loyihaning texnik, iqtisodiy va moliyaviy jihatdan amalga oshirilish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.
2. **Moliyaviy tahlil:** Loyihaning moliyaviy samaradorligini baholash uchun turli moliyaviy ko'rsatkichlar, masalan, sof hozirgi qiymat (NPV), ichki daromad stavkasi (IRR), muddatga qaytish davri va boshqalar ishlatiladi.
3. **Xatarlarni baholash:** Bu bosqichda loyihaning muvaffaqiyatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan turli xatarlar aniqlanadi va ularning ehtimoliy ta'siri baholanadi.
4. **Ijtimoiy va ekologik tahlil:** Loyihaning ijtimoiy va ekologik ta'sirlarini baholash, jumladan, atrof-muhitga, mahalliy aholiga va iqtisodiyotga ta'sirini ko'rib chiqish.
5. **Qaror qabul qilish:** Barcha tahlillar natijalariga asoslanib, investitsiya qilish yoki qilmaslik to'g'risida qaror qabul qilinadi.

Investitsion muhit ta'sirini baholash, bu mamlakatning investitsiyalarni jalb qilish va saqlab qolish qobiliyatini tahlil qilish jarayonidir. Bu jarayon, investorlar uchun mavjud bo'lgan imkoniyatlar, xatarlar va to'siqlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Investitsion muhitning yaxshi baholanishi, investorlarga qulay

sharoitlar yaratish, ularning huquqlarini himoya qilish va iqtisodiyotni liberallashtirish orqali mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga yordam beradi.[3]

Investitsion muhit ta'sirini baholash quyidagi omillarni o'z ichiga oladi:

- **Huquqiy va siyosiy barqarorlik:** Investorlar uchun muhim hisoblanadi, chunki bu omil investitsiyalarning xavfsizligini ta'minlaydi.
- **Iqtisodiy sharoitlar:** Inflatsiya darajasi, valyuta kursining barqarorligi va iqtisodiy o'sish sur'atlari kabi omillar investorlarning qarorlariga ta'sir qiladi.
- **Soliq va bojxona siyosati:** Soliq stavkalari, soliq imtiyozlari va bojxona tartiblari investitsiyalarning rentabelligini belgilaydi.
- **Mehnat bozori:** Malakali ishchi kuchi mavjudligi va mehnat qonunchiligi.
- **Infrastruktura:** Transport, kommunikatsiya va energetika tarmoqlarining rivojlanish darajasi.
- **Korrupsiya darajasi:** Korrupsiya past darajada bo'lganda, investitsion muhit yanada jozibador bo'ladi.
- **Davlatning investitsiyalarga munosabati:** Davlatning investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash siyosati va investitsiyalarni himoya qilish mexanizmlari.[4]

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5495-son farmoni bilan investitsiya muhitini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari amalga oshirilgan. Bu chora-tadbirlar mamlakatda to'g'ridan to'g'ri investitsiyalarni jalb etish uchun bir qator muhim islohotlarni o'z ichiga oladi:

1. **Iqtisodiyotni liberallashtirish:** Investitsiya muhitini shakllantirish maqsadida iqtisodiyotni liberallashtirish, davlat boshqaruvini isloh qilish, tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga aralashuvni cheklash, litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini qisqartirish va soddalashtirish, tovarlar (ishlar va xizmatlar)dan erkin foydalanishni ta'minlash, shuningdek, hududlarda zarur infratuzilmani yaratish amalga oshirildi.
2. **Soliq siyosati:** Soliq yukini kamaytirish va investorlar uchun soliqqa tortish tizimini soddalashtirish, sog'liq raqobat muhitini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan soliq siyosati va bojxona-tarif jihatdan tartibga solish islohotlari jadal sur'atlar bilan amalga oshirilmoqda.
3. **Burokratik to'siqni kamaytirish:** Investorlar bilan ishlashda, ayniqsa joylarda, investorlarning tashabbuslari barcha darajadagi hokimliklar tomonidan lozim darajada qo'llab-quvvatlanmasligi, bu borada vazirlik va idoralar faoliyati aniq muvofiqlashtirilmaganligi bilan bog'liq byurokratik to'siq va g'ovlar hali ham mavjudligi qulay investitsiya muhitini shakllantirish bo'yicha davlat siyosatining izchilligiga bo'lgan ishonchning mustahkamlanishiga to'sqinlik qilmoqda.
4. **Investorlar bilan ishlashda mas'uliyatni oshirish:** Mamlakatda investitsiya muhitini yanada yaxshilash, to'g'ridan to'g'ri investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirish, investorlarning bu boradagi davlat siyosatining izchilligiga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va investorlar bilan ishlashda davlat tuzilmalarining mas'uliyatini oshirish maqsadida, 2018-yil 1-avgustdan shunday tartib o'rnatilsinki, insofli faoliyat yuritgan investor va tadbirkorlik subyektiga davlat organi (mansabdor shaxs) tomonidan ularga nisbatan qabul qilingan ma'muriy hujjatning qonuniy kuchiga ishonishi sababli kelib chiqqan mulkiy zararining o'rni qoplanadi, agarda ushbu hujjatning qonuniy kuchiga ishonib mol-mulkdan foydalangan, bitim tuzgan yoki taqdim etilgan afzallik va ustunliklardan boshqacha tarzda foydalangan hamda mazkur hujjat keyinchalik haqiqiy emas deb topilgan yoki bekor qilingan bo'lsa; davlat organi (mansabdor shaxs)ning ma'muriy hujjatini bekor qilish yoki o'zgartirish masalasi, agar u insofli investor va tadbirkorlik subyektining qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lsa, sud tartibida ko'rib chiqiladi.

O‘zbekiston hududlarida 2010-2022 yillarda o‘rtacha investitsiya samaradorligi ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi²⁴

№	Investitsiya normasi	Investitsiya multiplikatori	Iqtisodiy salohiyatdan foydalana olish indeksi			
Yuqori ko‘rsatkichga ega hududlar						
1.	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	61,2	Buxoro	2,44	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	2,45
2.	Buxoro	48,3	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	1,43	Buxoro	1,90
3.	Qashqadaryo	45,1	Qashqadaryo	0,81	Qashqadaryo	1,73
4.	Sirdaryo	35,2	Toshkent vil.	0,80	Sirdaryo	1,36
5.	Toshkent sh.	35,2	Toshkent sh.	0,67	Toshkent sh.	1,35
O‘rtacha ko‘rsatkichga ega hududlar						
6.	Navoiy	32,5	Respublika	0,63	Navoiy	1,25
7.	Jizzax	30,9	Andijon	0,61	Jizzax	1,19
8.	Namangan	28,7	Samarqand	0,57	Namangan	1,09
9.	Surxondaryo	28,0	Farg‘ona	0,55	Surxondaryo	1,06
10.	Respublika	25,9	Namangan	0,43	Toshkent vil.	0,95
11.	Toshkent vil.	24,6	Surxondaryo	0,40	Xorazm	0,94
Nisbatan past ko‘rsatkichga ega hududlar						
12.	Xorazm	23,9	Sirdaryo	0,39	Samarqand	0,92
13.	Samarqand	23,4	Jizzax	0,33	Farg‘ona	0,79
14.	Farg‘ona	20,3	Navoiy	0,31	Andijon	0,67
15.	Andijon	17,4	Xorazm	0,29		

1-rasm.

O‘zbekiston hududida investitsion samaradorligining o‘zgarishi [5]

Investitsiya jarayoni katta mablag‘larni talab qilgani va uzoq muddatli bo‘lgani sababli, ushbu jarayonda yuzaga kelib qolishi mumkin bo‘lgan yo‘qotishlarni, risklarni va noaniqliklarni hisobga olish zarur.[6]

Xulosa qilib aytganda, investitsion muhit – investitsiya munosabatlarini amalga oshirish mumkin bo‘lgan imkoniyatlar va qulayliklar majmuini aks ettiruvchi voqe‘likdir. Aniqrog‘i, investitsiya muhiti deganda banklar va jismoniy shaxslarning investitsiya kiritish va qarz berish salohiyatiga ta‘sir qiladigan mamlakatdagi iqtisodiy, moliyaviy va ijtimoiy-siyosiy sharoitlar tushuniladi. Investitsion muhit obyekt kategoriyasi bo‘lib, har bir alohida olingan vaqt doirasida investorlar uchun haqiqatda mavjud bo‘lgan shart-sharoitlar majmuasini aks ettiradi. Lekin hozirgi sharoitda investitsion muhit faqat davlat organlarining ta‘siri ostida shakllanmoqda. Albatta, bu ishlarni amalga oshirishda jahon tajribasidan, jumladan, xorijiy investitsiya bilan tashkil etilib, yuksak iqtisodiy ko‘rsatkichlarga erishgan kompaniya va firmalar tajribasidan kengroq foydalanish kerak. Bu jarayonni amalga oshirishda milliy xususiyatlarni ham hisobga olish lozim

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi T. “O‘ME” davlat ilmiy nashriyoti 2002 4-tom -B 145
2. Vaxabov A.V., Xajibalkiyev Sh.X, Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O‘QUV Qo‘llanma. T. “Moliya”, 2010 B-303
3. Atrof-muhitga ta‘sirni baholash mexanizmini yanada takomillashtirish to‘g‘risida
4. PF-5495-son 01.08.2018. O‘zbekiston Respublikasida investitsiya muhitini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risidagi qarori.
5. www.stat.uz
6. Rahimova N. J. Investitsiyalarni jalb qilishda qulay investitsiya muhitining ahamiyati //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 3. – C. 229-239.
7. Malikov T.S., Vahobov D.R. Moliya: chizmalarda. O‘quv qo‘llanma – T.: Iqtisod-moliya, 2012 .

8. Malikov T.S. Moliya: xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar moliyasi. O‘quv qo‘llanma. –T.: Iqtisod-moliya, 2010.
9. Malikov TS. Moliya. O ‘quv qo‘llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya. 2018.
10. Malikov TS, Moliya HN. umumdavlat moliyasi./O‘quv qo‘llanma. Toshkent:“Iqtisod-moliya. 2009;556.

Worldlyknowledge.uz